

Toets-expert Karen Heij over de nieuwe doorstroomtoets

Laat jij je leiden door de toets?

Met ingang van dit schooljaar maakt de eindtoets plaats voor de doorstroomtoets, maar daarmee verandert er maar weinig, zegt toetsexpert Karen Heij. De toets houdt kansenongelijkheid in stand en zet de onderwijsprofessional buiten spel, vindt ze. Maar als schoolleider kun je wel degelijk aan een paar knoppen draaien.

TEKST LISET TE BLANKESTIJN

KAREN Heij verdiepte zich al zo'n vijftig jaar in het onderwerp toetsen toen ze in 2021 bij Tilburg University haar proefschrift over 'de eindtoets' verdedigde. Ze onderzocht wat deze telt en vertelt en zag: de eindtoets consolideert de maatschappelijke ongelijkheid. Die bevindingen blijven overeind, ook met de nieuwe doorstroomtoets, stelt ze. "Een andere naam maakt nog geen ander beestje. Vanwege de logistiek in het voortgezet onderwijs wijzigt het toetsmoment, maar onderwijsinhoudelijk verandert er niks."

De eindtoets is namelijk net als de doorstroomtoets in de basis een toets die leerlingen en scholen vergelijkt met elkaar – niet met vaste criteria, legt ze uit. "Ook bij de nieuwe doorstroomtoets staat het vergelijken centraal en dat doen we met een set opgaven die toevallig gaan over rekenen en taal – zonder daarin dus spreek-, luister- en schrijfvaardigheid mee te nemen." Toetsen laten zo maar een beperkt deel zien van wat kinderen leren en kunnen. Daarnaast is de makke van het vergelijkende meten (net als ook bij de toetsen van het Leerlingvolgsysteem) dat niet iedereen bij de beste twintig procent kán horen, we werken immers met percentielscores. Heij: "Twintig procent is altijd máár twintig procent. Dit geldt ook voor de onderkant: altijd is twintig procent van de leerlingen zwak, hoe sterk ze ook zijn."

Klevend etiket

De ordening van leerlingen als gevolg van het toetsen is kwalijk, omdat die veel verder gaat dan 'een toetsuitslag', legt Heij uit. "Met de uitkomsten van het leerlingvolgsysteem worden kinderen steeds jonger geordend. Als kind krijg je op basis van je toetsscore een A, B, C, D of E. Een A correspondeert met de beste twintig procent en een E met de zwakste procent. Die labels blijven niet zonder gevolgen, want groen is goed en interpreteren we al snel als 'slim'. Zo wordt de toetsuitslag een etiket dat als kenmerk aan het kind vastkleeft. Als zo'n leerling twaalf is, dan denkt hij: 'ik ben dom.' En als de toets in groep 8 dan het oordeel 'basisberoeps' velt, dan zal hij alleen maar denken: 'ze hebben dat steeds al gezegd.' Terwijl de toets zo is opgezet dat altijd de helft van de leerlingen een vmbo-advies krijgt."

Het etiket dat kinderen al jong meekrijgen, kan ook impact maken op de mentale gezondheid. "Ik was verrast door de belangstelling vanuit de jeugdzorg voor mijn proefschrift. Het gaf hun extra inzicht in hoe het komt dat veel kinderen al zo jong een slecht zelfbeeld hebben. Ook uit ander onderzoek blijkt dat kinderen ongelooflijk gebukt gaan onder prestatiedruk."

Heij is niet de enige die kritisch is op de Nederlandse toetscultuur. "De OESO vraagt Nederland al jaren om daar wat aan te doen, omdat die vroege selectie leidt tot kansenongelijkheid. We weten uit onderzoek over taalverwerving en het leren van de onderwijstaal op school, dat het zeven tot acht jaar duurt voordat een kind die 'schooltaal' helemaal in de vingers heeft. Je moet

duo als school de tijd z'n werk laten doen en heel goed onderwijs aanbieden in die tussentijd. Als we dat niet doen, zorgt ons systeem voor een spijkerharde ongelijkheid. We sluiten kinderen heel jong op in een niveauvakje en uit zo'n vakje kruipen, is een langdurig, ingewikkeld verhaal."

Klaar voor de volgende stap?

Heij is voorstander van een herwaardering van de expertise van de professional. "Als je als professional een kind hoort praten, kun je al snel analyseren waar het misgaat. Daar heb je helemaal geen officiële test voor nodig. Ik kom veel leraren tegen die zeggen dat ze geen verstand hebben van toetsen. 'Hou eens op', zeg ik dan, 'jullie zijn de toets die je leerlingen de hele dag krijgen. Jullie

kijken voortdurend naar die koppies: wat snappen ze wel, wat niet? Jullie zien het werk van het kind. Dat zijn allemaal ongelooflijk waardevolle toetsen.' Helaas zijn we in Nederland zo ver afgedreven dat we dat geen toetsen meer noemen."

Ook om die reden is ze niet bepaald enthousiast over de doorstroomtoets. Sterker nog, de regels rondom de doorstroomtoets zetten de onderwijsprofessional juist buiten spel, ziet ze. Bij de doorstroomtoets gaan de toetsuitkomsten boven het beeld dat de school van een leerling heeft. Is het toetsadvies hoger dan het voorlopig schooladvies, dan geeft de school in principe een hoger definitief schooladvies. De gedachte hierachter is dat dit meer gelijkheid moet opleveren, maar dit beleid vergroot juist de ongelijkheid, verwacht Heij. "Als je als school naar boven móét bijstellen geef je ouders 'de tijd' om na een in hun ogen te laag schooladvies te gaan trainen voor de toets. Dat trainen kan leiden tot een hogere score. Ouders die weten hoe het systeem werkt en daar geld of tijd in kunnen investeren, kunnen hier hun voordeel mee doen." De toets wordt zo belangrijk gemaakt dat de professional nu niet eens meer kan laten zien dat hij het misschien wel bij het rechte eind had, constateert ze.

"We moeten terug naar een goede balans. Toetsing kan waardevolle informatie opleveren voor de leraar, die daar vervolgens in zijn professionele handelen de goede dingen mee doet. Dáár moeten we weer naar terug", pleit ze. Maar hoe? "Het onderwijs kan beter niet met gestandaardiseerde toetsen proberen te meten om te differentiëren. Professionals moeten kijken: dit is de ontwikkeling die het kind moet doormaken, waar zit hij nu? Wat is de vervolgstap? Hoe weten we zeker dat hij dit heeft begrepen en toe is aan die vervolgstap?" Ze noemt Finland als voorbeeld – uitgerekend een land waar heel veel wordt getoetst. "In Nederland denken we bij een toets aan een extern

ontwikkeld instrument dat we op hetzelfde moment op alle kinderen loslaten. In Finland werken ze niet met gestandaardiseerde toetsen. Ze zien in dat je daarmee niet goed kunt meten. Je hebt kleine toetsjes nodig om te controleren of een leerling klaar is voor een volgende stap. Die dragen bij aan de groei van kinderen."

Toetsdrang komt niet van leraren

Als je werk wil maken van kansenongelijkheid, dan moet je het lef hebben om kritisch naar dit systeem van toetsen te kijken, vindt Heij. Tijdens haar onderzoek constateerde ze echter zelf dat die eindtoets de afgelopen vijftig jaar alleen maar steviger in het zadel is komen te zitten – ondanks alle beperkingen ervan. De komst van de doorstroomtoets zal

daar naar alle waarschijnlijkheid geen verandering in brengen.

"De toetsdrang komt niet van de leraren, schoolleiders of schoolbesturen, maar vooral uit de koker van de inspectie en het ministerie, die willen sturen op getalletjes. De minister negeerde het advies van de Onderwijsraad om leerlingen langer samen naar school te laten gaan." Heij vindt dat vreemd. "Het onderwijs moet *evidence based* werken, klinkt het. Nou, over toetsen en hoe die kansenongelijkheid vergroten is zó veel *evidence*. Beschamend dat hier niet open naar gekeken wordt." Haar advies? "Verkennen hoe we tot een later selectiemoment kunnen komen. Stoppen met dat ordenen van leerlingen in groepjes, waarbij ze

Over hoe toetsen de kansenongelijkheid vergroten is zó veel evidence"

Een verknipt beeld

"Toen ik onderzoek deed naar de waarde van de eindtoets, keek ik naar de twee doelen die de toets beoogde: kinderen zo goed mogelijk voorsorteren voor het voortgezet onderwijs en de onderwijskwaliteit van scholen vaststellen. Ik concludeerde dat de eindtoets op beide aspecten niet doet wat hij moet doen", vertelt toetsexpert Karen Heij. Onze manier van toetsen bevestigt vooral, samen met het verplichte Leerlingvolgsysteem (LVS), de uitgangssituatie bij de intrede van het kind in het onderwijs, was haar conclusie. Dat heeft alles te maken met het doel van de oude eindtoets

en de nieuwe doorstroomtoets: een spreiding in scores realiseren. "Omdat we met de toets de leerlingen voorsorteren, is het de bedoeling van de toets: verschillen vaststellen tussen de leerlingen. We verdelen de leerlingen over een schaal van 501 tot 550, uitgaande van de gemiddelde score. Die gemiddelde score ligt rond de 535. Daarmee zorg je dat de helft van de leerlingen aan de ene kant zit en een vmbo-advies krijgt, de andere helft een havo of vwo-advies. Je wordt met LVS-toetsen als kind al zo vroeg vergeleken met andere leerlingen uit hetzelfde jaar, dat het toetssysteem consolideert waar je vandaan komt. Door die vroege ordening is het als

Karen Heij houdt zich al 35 jaar bezig met de ontwikkeling van toetsen. Voor haar proefschrift, dat in 2021 gepubliceerd werd, analyseerde ze vijftig jaar beleid rondom de eindtoets en kwam tot het oordeel dat deze manier van toetsen ongelijkheid vergroot. Voor KADER neemt ze de nieuwe doorstroomtoets onder de loep.

kind met een achterstand of een andere moedertaal heel moeilijk om naar boven te komen. Omdat de rest óók vooruitgaat."

Dit relatieve principe nekt ook dat tweede doel van de eindtoets: het bepalen van de onderwijskwaliteit van scholen. Heij: "Je vergelijkt scholen ten opzichte van elkaar. Stel, je levert als school een constante, prima kwaliteit. Als er dan een school is die er na een inspectiepredicaat 'zwak' heel hard aan trekt, een verbeterslag doormaakt en hoger scoort op de eindtoets, dan wordt de kwaliteit van die eerste school opeens relatief lager."

het etiket 'zwak' tot 'goed' krijgen. Nadenken over toetsen die het leren kunnen versterken én met zijn allen weer staan voor de professionele kwaliteit in de scholen."

Schoolleider geeft tegenwicht

Wat kun je ondertussen als directeur doen om beter om te gaan met toetsingsrealiteit waar je in de praktijk mee te dealen hebt? Schoolleiders kunnen profiteren van alle kennis over toetsen en de gevolgen ervan. De wet biedt daar ook ruimte voor, zegt Heij. "Een schoolleider kan veel bespreekbaar maken. Scholen moeten bijvoorbeeld een leerlingvolgsysteem gebruiken, maar nergens staat dat je dat al vanaf groep

Het duurt zeven tot acht jaar voordat een kind die 'schooltaal' helemaal in de vingers heeft"

drie moet doen, of dat je alle toetsen moet afnemen. Is je onderwijsvisie dat je alle kinderen zo lang mogelijk alle kansen wilt bieden en vind je het toetsen pedagogisch niet verantwoord, dan kun je binnen de wet beleid voeren waarbij je bijvoorbeeld maar één keer een toets afneemt uit het leerlingvolgsysteem en de doorstroomtoets doet.

Vindt je schoolbestuur dat je toch meer tussentijds moet toetsen? Dan kun je altijd nog zelf besluiten welke plek je het geeft in je onderwijs en in gesprekken met ouders en leraren. In plaats van tegen je leerkracht te zeggen 'wat een slecht resultaat heb jij geboekt, wat is hier aan de hand?', kun je ook besluiten om niet te zwaar

Een oneerlijke wedstrijd

Uitgangspunt van ons onderwijsstelsel is: ontwikkelingsmogelijkheden moeten toegankelijk zijn voor iedereen. Talent en inspanning bepalen het succes, niet waar de wieg van een leerling staat. Het onderwijs kreeg de taak om de talenten te selecteren – een glansrol als het om kansengelijkheid gaat, zou je denken. Maar toetsexpert Karen Heij legde in haar proefschrift uit dat het een oneerlijke wedstrijd is.

- Er zijn kinderen die met achterstand van start gaan op school, bijvoorbeeld omdat ze het Nederlands nog onvoldoende beheersen. Dit is op zich helemaal niet erg, ware het niet dat het toetssysteem vooral kijkt naar begrijpend lezen.
- Niet alle ouders kunnen via bijlessen het prestatieniveau van kinderen opschroeven, niet elke ouder is in staat om druk uit te oefenen om ervoor te zorgen dat een kind een hoger schooladvies

meekrijgt. Ook dit vergroot de kansengelijkheid.

- De extreem gedifferentieerde en zeer vroege selectie die we in Nederland kennen, pakt oneerlijk uit voor kinderen die met achterstand het onderwijs instappen. Die krijgen nauwelijks de tijd om een inhaalslag te maken.

Bias & segregatie

Een factor die kansengelijkheid vergroot: veel toetsvragen kennen bias, waardoor sommige groepen in het voordeel zijn ten opzichte van anderen. "Uit wetenschappelijke literatuur over toetsing blijkt dat het onmogelijk is om toetsen zonder bias te maken", vertelt toetsexpert Karin Heij. "Ook in de eindtoets zitten elementen, waarmee sommige kinderen helemaal niet vertrouwd zijn. Neem een vraag over 'met je ouders op vakantie in Frankrijk een middeleeuws kasteel bezoeken'. Als een kind daarmee onbekend is, gaat het mis. We weten uit onderzoek dat kinderen beter lezen als ze kennis hebben van het onderwerp. Maar wij toetsen verschillende onderwerpen waar niet alle leerlingen een beeld bij hebben. Ook op dat niveau zit de segregatie."

aan de uitkomsten te tillen – die geven maar een heel beperkt beeld. Bespreek met je team: wat willen wij onze leerlingen meegeven? Hoe willen wij hen door de leerdoelen helpen? Zijn de toetsen van het Leerlingvolgsysteem daarvoor wel de passende instrumenten?"

Heij benoemt een berucht effect van toetsen, het terugslageffect. "Vaak is die eindtoets het richtpunt van het onderwijs: we doen wat daarvoor belangrijk is. Daaraan kun je als schoolleider tegenwicht geven en besluiten: we werken aan alle doelen, niet alleen die van de eindtoets. Je kunt je door de toets laten leiden of je kunt leidinggeven aan de positie van de toets." ■

- Het proefschrift van Karen Heij (2021), *Van de kat en de bel. Tellen en vertellen met de eindtoets basisonderwijs*, is te downloaden of te bestellen via parrhesiaonderwijsadvies.nl
- Op rijksoverheid.nl vind je meer informatie over de regelgeving rondom doorstroomtoets. Kom je er toch niet uit? Neem dan contact op met onze helpdesk: (030) 236 10 10 of helpdesk@avs.nl